

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده کشاورزی
گروه ترویج و آموزش کشاورزی

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد (M. Sc.)
در رشته توسعه روستایی

عوامل موثر بر مشارکت مردم روستایی در پروژه‌های آبخیزداری (مطالعه موردی: حوزه های آبخیز درود فرامان و لعل آباد شهرستان کرمانشاه)

تحقیق و نگارش
خدیدجه مهردوست

استاد راهنما
دکتر علی شمس
استاد مشاور
دکتر اسماعیل کرمی دهکردی

پاییز ۱۳۹۰

تقدیم

به

مادر مهربانم،

روح پدر فداکارم

و همسر عزیزم

تقدیر و تشکر

خداوند یکتا را سپاس می گویم که با الطاف بیکرانش من را در انجام این پژوهش یاری نموده. بی شک بدون مساعدت او هرگز قادر به انجام این مهم نبودم.

تلاش‌های دلسوزانه استاد بزرگوارم جناب آقای دکتر شمس را ارج می‌نهم که همواره در انجام این مجموعه مرا مرهون راهنمایی‌های ارزنده و بی‌شائبه خویش قرار داده‌اند. از استاد مشاور جناب آقای دکتر کرمی دهکردی که در کلیه مراحل پایانامه مرا یاری نموده و با نظرات ارزنده خود راهنمایی فرموده‌اند تشکر و قدردانی می‌نمایم. همچنین از اساتید گرامی گروه ترویج و آموزش کشاورزی جناب آقای دکتر مجردی، دکتر رضایی، دکتر یعقوبی، دکتر قیدی سپاسگذارم.

همچنین از کارشناسان محترم اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان کرمانشاه به خصوص آقای مهندس نوری به خاطر امکاناتی که در اختیار اینجانب قرار داده‌اند تشکر و قدردانی می‌نمایم.

در پایان از کلیه عزیزانی که در تهیه این پژوهش بنده را یاری نموده‌اند قدردانی می‌نمایم.

چکیده

هدف تحقیق توصیفی-همبستگی حاضر شناسایی عوامل موثر بر مشارکت بهره‌برداران روستائی در طرح‌های آبخیزداری می‌باشد که از نظر ماهیت ترکیب دو پارادایم کمی و کیفی را مورد توجه قرار داده است. جامعه آماری پژوهش در بخش کمی شامل کلیه روستائیان در دو حوزه آبخیز درود فرامان و لعل‌آباد شهرستان کرمانشاه بودند ($N=3722$) که 220 نفر طبق جدول مورگان کرجسی و به روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی متناسب با حجم انتخاب شدند. به وسیله روش نمونه‌گیری گلوله برفی در بخش کیفی از بین جامعه آماری روستائیان حسین قلی‌خان و کارشناسان آبخیزداری و مجریان طرح‌های آبخیزداری نمونه‌ها انتخاب شدند. نتایج حاصل از همبستگی نشان داد که بین متغیرهای عوامل اطلاعاتی و ترویجی، نگرش به مشارکت، سطح تحصیلات و روابط اجتماعی با میزان مشارکت بهره‌برداران رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد، ولی متغیرهای وضعیت اقتصادی، سن، تعداد افراد تحت تکفل، سابقه کار کشاورزی و دامداری، میزان زمین دیم، تعداد گوسفند رابطه‌ای معنی‌دار و منفی با میزان مشارکت دارند. نتایج آزمون t تست نشان داد که بین دو گروه زنان و مردان تفاوتی از لحاظ مشارکت وجود ندارد ولی بین گروه‌های متاهل با مجرد، بهره‌برداران حوزه لعل‌آباد با درود فرامان، افراد دارای شغل کشاورزی و غیرکشاورزی تفاوت معنی‌داری وجود دارد. متغیرهای منابع - اطلاعاتی - ترویجی و عوامل اقتصادی 57 درصد از تغییرات واریانس میزان مشارکت روستائیان در طرح‌های آبخیزداری را براساس آزمون رگرسیون تبیین کردند.

واژگان کلیدی: مدیریت منابع طبیعی، طرح‌های آبخیزداری، مشارکت مردمی، حوزه‌های درود فرامان و لعل‌آباد.

فهرست مطالب

فصل اول: مقدمه

صفحه	عنوان
۱	۱-۱- مقدمه
۲	۲-۱- بیان مسأله
۵	۳-۱- اهمیت موضوع
۶	۴-۱- اهداف پژوهش
۶	۴-۱-۱- هدف کلی
۶	۴-۱-۲- اهداف اختصاصی
۷	۵-۱- ممدوده تمقیق
۷	۵-۱-۱- ممدوه مکانی
۷	۵-۱-۲- ممدوده زمانی
۷	۵-۱-۳- ممدوده موضوعی
۷	۵-۱-۴- ممدودیت‌های تمقیق
۸	۷-۱- تعریف واژگان

فصل دوم: بررسی منابع علمی

صفحه	عنوان
۱۰	۲-۱- مقدمه
۱۱	۲-۲- فرسایش خاک
۱۱	۲-۱-۱- مقدمه
۱۲	۲-۲-۲- تعاریف و مفاهیم فرسایش
۱۲	۲-۲-۳- دلایل اهمیت فرسایش
۱۳	۲-۲-۴- اشکال مختلف فرسایش
۱۴	۲-۲-۵- فرسایش آبی خاک و انواع آن
۱۴	۲-۲-۱-۵- فرسایش بارانی
۱۴	۲-۲-۵-۲- فرسایش ورقه‌ای
۱۵	۲-۲-۵-۳- فرسایش شیبی
۱۵	۲-۲-۵-۴- فرسایش فندقی
۱۵	۲-۲-۵-۵- فرسایش رودخانه‌ای
۱۵	۲-۲-۵-۵- فرسایش توده‌ای
۱۶	۲-۲-۶- فرسایش بادی خاک

۱۷	۳-۲- آbfیزداری
۱۷	۳-۲-۱- مقدمه
۱۷	۳-۲-۲- تعاریف و مفاهیم آbfیز و آbfیزداری
۱۷	۳-۲-۱- موزه آbfیز
۱۸	۳-۲-۲- آbfیزداری
۱۹	۳-۳-۲- تقریب آbfیز
۱۹	۳-۳-۴- تاریخچه آbfیزداری در ایران
۲۰	۳-۳-۵- اهمیت آbfیزداری
۲۱	۳-۳-۶- وضعیت موجود موزه‌های آbfیز
۲۲	۳-۳-۷- اثرات اقتصادی و اجتماعی برنامه‌های آbfیزداری
۲۳	۳-۳-۸- برنامه‌های راهبردی آbfیزداری در سال‌های آbfیز
۲۴	۳-۳-۹- انواع عملیات اصلاحی آbfیزداری
۲۵	۳-۳-۱-۹- انواع عملیات مکانیکی
۲۷	۳-۴-۲- مشارکت
۲۷	۳-۴-۱- مقدمه
۲۸	۳-۴-۲- معنی و مفهوم مشارکت
۲۹	۳-۴-۳- اهمیت مشارکت در برنامه‌ریزی و توسعه روستایی
۳۰	۳-۴-۴- اهمیت مشارکت بهره‌برداران در طرح‌های آbfیزداری
۳۳	۳-۴-۵- انواع مشارکت
۳۵	۳-۴-۶- زمینه‌های تئوریک مشارکت (نظریه‌ها)
۳۷	۳-۴-۷- مرامل مشارکت در آbfیزداری
۳۸	۳-۴-۸- دلایل مشارکت در طرح‌های آbfیزداری
۳۹	۳-۴-۹- ممدودیت‌ها و موانع مشارکت
۴۰	۳-۴-۶- مروری بر مطالعات صورت گرفته
۴۰	۳-۴-۱- مقدمه
۴۱	۳-۴-۲- مطالعات صورت گرفته در داخل کشور
۴۵	۳-۴-۳- مطالعات صورت گرفته در خارج کشور
۴۸	۳-۴-۴- جمع بندی

فصل سوم: روش تحقیق

صفحه

عنوان

۵۰	۳-۱- مقدمه
۵۰	۳-۲- روش پژوهش
۵۱	۳-۳- متغیرهای تحقیق

۵۱.....	۳-۳-۱- متغیر وابسته.....
۵۱.....	۳-۳-۲- متغیر مستقل.....
۵۷.....	۳-۴- روش جمع‌آوری داده‌ها.....
۵۷.....	۳-۴- ابزار گردآوری اطلاعات.....
۵۷.....	۳-۵- جامعه، نمونه و روش نمونه‌گیری.....
۵۹.....	۳-۶- روش نمونه‌گیری.....
۵۹.....	۳-۷- اعتبار یا روایی تمقیق.....
۶۰.....	۳-۸- قابلیت اعتماد یا پایایی.....
۶۱.....	۳-۱۰- فرضیات تمقیق.....
۶۱.....	۳-۱۱- روش تمیزیه و تحلیل.....
۶۲.....	۳-۱۲- منطقه مورد مطالعه.....
۶۲.....	۳-۱۲-۱- استان کرمانشاه.....
۶۲.....	۳-۱۲-۱-۱- مقدمه.....
۶۲.....	۳-۱۲-۱-۲- موقعیت جغرافیایی استان کرمانشاه.....
۶۲.....	۳-۱۲-۱-۳- جمعیت استان.....
۶۳.....	۳-۱۲-۱-۴- آب و هوای استان کرمانشاه.....
۶۴.....	۳-۱۲-۱-۵- پوشش گیاهی استان کرمانشاه.....
۶۴.....	۳-۱۲-۱-۶- وضعیت اقتصادی استان کرمانشاه.....
۶۴.....	۳-۱۲-۱-۷- صنایع و معادن استان کرمانشاه.....
۶۵.....	۳-۱۲-۱-۸- کشاورزی و دامداری استان کرمانشاه.....
۶۵.....	۳-۱۲-۲- شهرستان کرمانشاه.....
۶۶.....	۳-۱۲-۲-۱- مشخصات جغرافیایی شهرستان کرمانشاه.....
۶۷.....	۳-۱۲-۳- موزه مورد مطالعه.....
۶۷.....	۳-۱۲-۱- موزه درود فرامان.....
۶۷.....	۳-۱۲-۱-۱- بررسی تقسیمات جغرافیایی موزه درود فرامان.....
۶۸.....	۳-۱۲-۱-۲- بررسی تعداد جمعیت و فانوار در موزه درود فرامان.....
۶۹.....	۳-۱۲-۱-۳- اشکال مختلف فرسایش و طرح‌های اجرا شده در موزه درود فرامان.....
۷۲.....	۳-۱۲-۱-۴- برنامه‌های پیشنهادی کنترل فرسایش در موزه درود فرامان.....
۷۳.....	۳-۱۲-۲- موزه لعل‌آباد.....
۷۳.....	۳-۱۲-۱-۱- بررسی تقسیمات جغرافیایی موزه لعل‌آباد.....
۷۴.....	۳-۱۲-۱-۲- بررسی تعداد جمعیت و فانوار در موزه لعل‌آباد.....
۷۵.....	۳-۱۲-۱-۳- طرح‌های اجرا شده در موزه لعل‌آباد ماهیدشت.....

فصل چهارم: یافته‌ها

عنوان

صفحه

۱-۴-۱- مقدمه	۷۷
۲-۴-۱- یافته‌های کیفی پژوهش	۷۷
۱-۲-۴-۱- مفهوم مشارکت و عوامل موثر بر آن از دید بهره‌برداران	۸۱
۲-۲-۴-۱- مفهوم مشارکت و عوامل موثر بر آن از دید کارشناسان	۸۳
۳-۴-۱- یافته‌های کمی (توصیفی)	۸۵
۱-۱-۳-۴-۱- جنس، تاهل، تعداد افراد تمت تکفل و سن	۸۶
۲-۱-۳-۴-۱- میزان سواد	۸۶
۳-۱-۳-۴-۱- سابقه کار کشاورزی	۸۷
۴-۱-۳-۴-۱- سابقه کار دامداری	۸۷
۵-۱-۳-۴-۱- نوع نظام زراعی	۸۸
۶-۱-۳-۴-۱- زمین زراعی آبی	۸۸
۷-۱-۳-۴-۱- زمین زراعی دیم	۸۹
۸-۱-۳-۴-۱- سطح زیر کشت و متوسط عملکرد محصولات زراعی بهره‌برداران	۹۰
۹-۱-۳-۴-۱- محصولات باغی بهره‌برداران	۹۱
۱۰-۱-۳-۴-۱- تعداد دام	۹۱
۱۱-۱-۳-۴-۱- مشاغل غیر کشاورزی	۹۲
۱۲-۱-۳-۴-۱- نوع مالکیت	۹۲
۱۳-۱-۳-۴-۱- تعداد افراد خانواده مشغول به کار کشاورزی و دامداری	۹۳
۲-۳-۴-۱- نیاز به طرح‌های آبی‌زرداری در سال‌های اخیر	۹۳
۳-۳-۴-۱- میزان مشارکت روستاییان در مراحل مختلف اجرای طرح‌های آبی‌زرداری	۹۴
۴-۳-۴-۱- قوانین موهوم در زمینه آبی‌زرداری	۹۹
۵-۳-۴-۱- روابط اجتماعی	۱۰۰
۶-۳-۴-۱- میزان اعتماد به افراد دیگر	۱۰۱
۷-۳-۴-۱- نگرش نسبت به مشارکت در طرح‌های آبی‌زرداری	۱۰۲
۸-۳-۴-۱- منابع اطلاعاتی و ترویجی مورد استفاده	۱۰۳
۹-۳-۴-۱- رضایت از طرح‌های آبی‌زرداری انجام شده و در حال اجرا	۱۰۴
۱۰-۳-۴-۱- عوامل موثر بر جلب مشارکت بهره‌برداران در طرح‌های آبی‌زرداری	۱۰۶
۱۴-۴-۱- آمار استنباطی	۱۰۷
۱-۴-۴-۱- روابط همبستگی بین میزان مشارکت بهره‌برداران با متغیرهای مورد مطالعه	۱۰۸
۲-۴-۴-۱- روابط همبستگی بین توانایی مشارکت بهره‌برداران با متغیرهای مورد مطالعه	۱۰۹
۲-۴-۴-۲- روابط همبستگی بین نگرش به مشارکت بهره‌برداران با متغیرهای مورد مطالعه	۱۱۰
۴-۴-۴-۱- روابط همبستگی بین تمایل به مشارکت بهره‌برداران با متغیرهای مورد مطالعه	۱۱۱

۱۱۲.....	۴-۴-۵- مقایسه میانگین‌ها .....
۱۱۶.....	۴-۴-۶- بررسی عوامل موثر بر میزان مشارکت بهره‌برداران (رگرسیون چندگانہ) .....

فصل پنجم: خلاصه، نتیجه‌گیری و پیشنهادها

صفحه	عنوان
۱۱۸.....	۵-۱- فاصله .....
۱۱۹.....	۵-۲- نتایج توصیفی .....
۱۱۹.....	۵-۲-۱- بخش کمی .....
۱۲۱.....	۵-۲-۲- بخش کیفی .....
۱۲۳.....	۵-۳- نتایج استنباطی .....
۱۲۳.....	۵-۳-۱- ضرایب همبستگی .....
۱۲۶.....	۵-۳-۲- مقایسه میانگین‌ها .....
۱۲۸.....	۵-۴-۳- تحلیل رگرسیون .....
۱۲۹.....	۵-۵- پیشنهادها .....
۱۲۹.....	۵-۵-۱- پیشنهادهای اجرایی و سیاست‌گذاری .....
۱۳۱.....	۵-۵-۲- پیشنهادها برای انجام تمقیقات آتی .....

منابع و ماخذ

صفحه	عنوان
۱۳۲.....	فهرست منابع و ماخذ .....

فهرست جدول‌ها

صفحه	عنوان
۲۲.....	جدول ۲-۱: تقسیمات موزه‌های آبیض
۲۵.....	جدول ۲-۲: انواع عملیات اصلاحی آبیضداری
۲۷.....	جدول ۲-۳: انواع بند برمسب ویزگی
۳۵.....	جدول ۲-۴: انواع مشارکت در طرح‌های آبیضداری
۵۱.....	جدول ۳-۱: نمو سنجش متغیر وابسته پژوهش
۵۲.....	جدول ۳-۲: نمو سنجش متغیرهای عوامل فردی پژوهش
۵۲.....	جدول ۳-۳: نمو سنجش عوامل اقتصادی
۵۳.....	جدول ۳-۴: نمو سنجش توانایی مشارکت بهره‌برداران
۵۳.....	جدول ۳-۵: نمو سنجش مشکلا روستاییان
۵۳.....	جدول ۳-۶: نمو سنجش روابط اجتماعی بهره‌برداران
۵۴.....	جدول ۳-۷: نمو سنجش میزان اعتماد بهره‌برداران
۵۴.....	جدول ۳-۸: نمو سنجش تمایل به مشارکت
۵۵.....	جدول ۳-۹: نمو سنجش نگرش نسبت به مشارکت بهره‌برداران
۵۵.....	جدول ۳-۱۰: نمو سنجش عوامل ترویجی
۵۶.....	جدول ۳-۱۱: نمو سنجش رضایت بهره‌برداران از طرح‌های آبیضداری
۵۶.....	جدول ۳-۱۲: نمو سنجش عوامل مؤثر بر جلب مشارکت بهره‌برداران در طرح‌های آبیضداری
۵۸.....	جدول ۳-۱۳: تعداد نمونه در موزه لعل‌آباد
۵۹.....	جدول ۳-۱۴: تعداد نمونه در موزه درودفرآمان
۶۹.....	جدول ۳-۱۵: تعداد جمعیت و فانوار در موزه درودفرآمان
۷۵.....	جدول ۳-۱۶: بررسی تعداد جمعیت و فانوار در موزه لعل‌آباد
۸۶.....	جدول ۴-۱: توزیع فراوانی پاسفگویان برمسب سن
۸۷.....	جدول ۴-۲: توزیع پاسفگویان بر مسب میزان سواد
۸۷.....	جدول ۴-۳: توزیع فراوانی پاسفگویان بر مسب سابقه فعالیت کشاورزی
۸۸.....	جدول ۴-۴: توزیع فراوانی پاسفگویان بر مسب سابقه فعالیت دامداری
۸۸.....	جدول ۴-۵: توزیع پاسفگویان بر مسب نوع نظام زراعی
۸۹.....	جدول ۴-۶: توزیع پاسفگویان بر مسب زمین زراعی آبی(هکتار)
۸۹.....	جدول ۴-۷: توزیع پاسفگویان بر مسب تعداد قطعات زمین زراعی آبی
۹۰.....	جدول ۴-۸: توزیع فراوانی پاسفگویان بر مسب مسامت زمین زراعی
۹۰.....	جدول ۴-۹: توزیع فراوانی پاسفگویان بر مسب تعداد قطعات زمین زراعی دیم
۹۱.....	جدول ۴-۱۰: سطح زیر کشت و متوسط عملکرد محصولات مختلف بهره‌برداران (هکتار و تن در هکتار)
۹۲.....	جدول ۴-۱۱: شافص‌های آماری مربوط به تعداد دام‌های بهره‌برداران
۹۲.....	جدول ۴-۱۲: توزیع فراوانی پاسفگویان بر مسب شغل غیر کشاورزی

۹۲.....	جدول ۴-۱۳: توزیع فراوانی پاسفگویان بر مسب نوع مالکیت .....
۹۳.....	جدول ۴-۱۴: توزیع فراوانی پاسفگویان بر مسب تعداد افراد شاغل در کار کشاورزی و دمداری .....
۹۳.....	جدول ۴-۱۵: توزیع پاسفگویان به وجود مشکلات در سال‌های اخیر .....
۹۴.....	جدول ۴-۱۶: توزیع فراوانی پاسفگویان بر مسب میزان مشارکت .....
۹۵.....	جدول ۴-۱۷: توزیع فراوانی پاسفگویان بر مسب شافص‌های مشارکت .....
۹۵.....	جدول ۴-۱۸: اولویت بندی گویه‌های میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های آیفیزداری .....
۹۶.....	جدول ۴-۱۹: توزیع فراوانی پاسفگویان بر مسب توانایی مشارکت در طرح‌های آیفیزداری .....
۹۷.....	جدول ۴-۲۰: توزیع فراوانی پاسفگویان جهت تعیین توانایی مشارکت روستاییان در طرح‌های آیفیزداری .....
۹۸.....	جدول ۴-۲۱: توزیع فراوانی پاسفگویان در فصوص تمایل مشارکت در طرح‌ها .....
۹۸.....	جدول ۴-۲۲: توزیع فراوانی پاسفگویان جهت تعیین تمایل روستاییان به مشارکت در طرح‌های آیفیزداری .....
۹۹.....	جدول ۴-۲۳: اولویت بندی گویه‌های تمایل روستاییان به مشارکت در طرح‌های آیفیزداری .....
۹۹.....	جدول ۴-۲۴: توزیع فراوانی پاسفگویان جهت تعیین مدود قوانین منابع طبیعی .....
۱۰۰.....	جدول ۴-۲۵: توزیع فراوانی پاسفگویان بر مسب تعداد دام .....
۱۰۰.....	جدول ۴-۲۶: توزیع فراوانی پاسفگویان بر مسب مقررات اداری برای گرفتن واہ .....
۱۰۱.....	جدول ۴-۲۷: توزیع فراوانی پاسفگویان جهت تعیین روابط اجتماعی روستاییان .....
۱۰۲.....	جدول ۴-۲۸: اولویت بندی افراد معتمد از دید روستاییان .....
۱۰۲.....	جدول ۴-۲۹: توزیع فراوانی پاسفگویان جهت تعیین میزان اعتماد روستاییان .....
۱۰۳.....	جدول ۴-۳۰: توزیع فراوانی پاسفگویان در فصوص نگرش به مشارکت در طرح‌های آیفیزداری .....
۱۰۳.....	جدول ۴-۳۱: توزیع فراوانی پاسفگویان بر مسب استفاده یا عدم استفاده از منابع اطلاعاتی و ترویجی .....
۱۰۴.....	جدول ۴-۳۲: توزیع فراوانی پاسفگویان بر مسب میزان استفاده از منابع اطلاعاتی .....
۱۰۵.....	جدول ۴-۳۳: توزیع فراوانی پاسفگویان بر مسب گویه‌های سنجش رضایت روستاییان .....
۱۰۶.....	جدول ۴-۳۴: توزیع فراوانی پاسفگویان بر مسب میزان رضایت از طرح‌های آیفیزداری .....
۱۰۶.....	جدول ۴-۳۵: اولویت بندی گویه‌های تشکیل‌دهنده رضایت روستاییان از طرح‌های آیفیزداری .....
۱۰۷.....	جدول ۴-۳۶: تعیین عوامل تاثیر گذار بر مشارکت در طرح‌های آیفیزداری .....
۱۰۹.....	جدول ۴-۳۷: رابطه همبستگی بین میزان مشارکت با متغیرهای مورد مطالعه و ضریب همبستگی بکار رفته .....
۱۱۰.....	جدول ۴-۳۸: رابطه همبستگی بین توانایی مشارکت با متغیرهای مورد مطالعه و ضریب همبستگی بکار رفته .....
۱۱۱.....	جدول ۴-۳۹: رابطه همبستگی بین نگرش روستاییان به مشارکت با متغیرهای مورد مطالعه و ضریب همبستگی بکار رفته .....
۱۱۲.....	جدول ۴-۴۰: رابطه همبستگی بین تمایل به مشارکت با متغیرهای مورد مطالعه و ضریب همبستگی بکار رفته .....
۱۱۳.....	جدول ۴-۴۱: مقایسه میزان مشارکت بهره‌برداران بر مسب متغیرهای گروه‌بندی مورد مطالعه .....
۱۱۴.....	جدول ۴-۴۲: آزمون آنالیز واریانس و پس دامنه دانکن در فصوص میزان مشارکت بهره‌برداران (روستاها) .....
۱۱۵.....	جدول ۴-۴۳: گروه‌های تفکیک شده آزمون دانکن .....
۱۱۶.....	جدول ۴-۴۴: آزمون آنالیز واریانس در فصوص میزان مشارکت انواع نظام‌های زراعی .....
۱۱۶.....	جدول ۴-۴۵: آزمون آنالیز واریانس در فصوص میزان مشارکت انواع مالکیت .....
۱۱۷.....	جدول ۴-۴۶: ضرایب رگرسیون چندگانه گام به گام .....

فهرست شکل‌ها

صفحه	عنوان
۴۹.....	شکل ۱-۲: دیاگرام عوامل موثر بر مشارکت بهره‌برداران
۶۸.....	شکل ۲-۳: نقشه موزه درود فرامان
۷۴.....	شکل ۳-۳: نقشه موزه لعل آباد ماهیدشت

فصل اول

مقدمه

توسعه پایدار زمانی حاصل می‌شود که منابع طبیعی پایه با مدیریت صحیح حفاظت شده و تحولات تکنولوژیکی و نهادی به صورتی هدایت شود که علاوه بر تامین نیازهای نسل کنونی، اطمینان حاصل شود که نسل‌های آینده بشریت به صورت مستمر و پایدار نیازهای خود را از این منابع تامین کنند. در توسعه پایدار منابع آب و خاک و منابع ژنتیک گیاهی حفظ شده، آسیبی به محیط زیست وارد نمی‌شود، از نظر فنی متناسب، از نظر اقتصادی قابل پذیرش و از نظر اجتماعی قابل قبول است. بنابراین لازمه وقوع توسعه پایدار حفاظت از منابع طبیعی و جلوگیری از عوامل تخریب آن با استفاده از برنامه‌های اصولی و مدیریت مناسب است (عبدالملکی و همکاران، ۱۳۸۶). در واقع منابع طبیعی یکی از ارکان جدائی ناپذیر زندگی انسانها به شمار می‌رود، بطوری‌که بسیاری از نیازهای ضروری آدمی مانند خوراک، پوشاک و مسکن از برکت وجود چنین منابعی حاصل می‌شود. اما امروزه رشد سریع جمعیت در کره زمین و همچنین محدود بودن منابع طبیعی سبب شده مشکلات فراوانی برای جوامع انسانی به خصوص در کشورهای آسیایی و آفریقایی به وجود آید. افزایش تخریب منابع طبیعی نه تنها موجب گسترش فقر، گرسنگی، قحطی، سیل، خشکسالی، فرسایش و از این قبیل گردیده بلکه جان میلیون ها انسان را نیز در معرض خطر قرار داده است (بقائی، ۱۳۸۶). تخریب منابع طبیعی یکی از مهمترین معضلات قرن بیست و یکم خصوصا در کشورهای در حال توسعه می‌باشد. به همین جهت اقدامات آبخیزداری در ایران مورد توجه بسیار قرار گرفته است. در واقع آبخیزداری مجموعه‌ای از اقدامات مکانیکی، بیولوژیکی و مدیریتی است که در یک حوزه آبخیز با هدف بهبود وضعیت اقتصادی و اجتماعی آبخیزنشینان و با توجه به بهره‌برداری پایدار از منابع آن صورت می‌گیرد، بدون شک اجرای پروژه‌های آبخیزداری یکی از عمده فعالیت‌های زیربنایی کشور می‌باشد که به مدیریت جامع منابع آب و خاک و پوشش گیاهی در راستای بهره‌برداری بهینه و حفظ سرمایه اصلی کمک می‌نماید (صادقی و همکاران، ۱۳۸۳). با وجود موفقیت‌های طرح‌های آبخیزداری، این علم به تنهایی قادر به جبران خسارات ناشی از فرسایش خاک نیست و نیازمند مشارکت ساکنان حوزه‌های آبخیز که زندگی آنها به طور کامل وابسته به وجود منابع پایدار و سالم است، می‌باشد. به طوری‌که با توجه به

مطالعات صورت گرفته در این زمینه می‌توان گفت که عدم مشارکت روستاییان در امر حفاظت، نگهداری و اجرای طرح‌های آبخیزداری جز اینکه هزینه‌های زیادی را صرف اجرای این طرح‌ها می‌کند، ثمره دیگری ندارد (بقائی و همکاران، ۱۳۸۷). لذا با توجه به اهمیت مقوله مشارکت، مشارکت مردم بایستی به عنوان جزیی ضروری تمام پروژه‌های مربوط به توسعه پایدار منابع طبیعی به حساب آید (عبدالملکی و همکاران، ۱۳۸۸).

۱-۲- بیان مساله

محیط‌زیست و منابع طبیعی هر کشوری بخش مهمی از ثروت‌های آن جامعه را تشکیل می‌دهند. توسعه پایدار جامعه نیز بستگی زیادی به کیفیت منابع طبیعی و چگونگی استفاده از آن دارد (زمانی و همکاران، ۱۳۸۰). با افزایش روزافزون تقاضا برای مواد غذایی (ناشی از افزایش جمعیت جهان)، پیشرفت تکنولوژی و کاربرد بی‌رویه آن در طبیعت به منظور افزایش بازده اقتصادی، در نیمه دوم قرن بیستم چالش‌هایی در منابع طبیعی ایجاد شد (Mendoza, 2006). که یکی از این عوامل مخرب مهم، تبدیل جنگل‌ها و مراتع به زمین‌های زراعی می‌باشد. بر اساس برآوردهای صورت گرفته، میزان فرسایش در مناطق حفاظت شده مانند پارک‌های جنگلی به مراتب کمتر از مناطق منابع طبیعی است که در آن کشاورزی صورت می‌گیرد. به همین خاطر است که برخی پژوهشگران، علت اصلی فرسایش اراضی را عامل انسانی معرفی می‌کنند (Xavier, 2000 & 2002 Qiangguo, Maknda). در هر سال در جهان نزدیک به ۷۵ میلیارد تن خاک حاصلخیز کشاورزی و در دیگر اراضی میلیاردها تن خاک دچار فرسایش می‌شود. فرسایش باعث کاهش حاصلخیزی خاک، کاهش بهره‌وری اراضی، از دست دادن آب و مواد آلی خاک، مواد مغذی و کاهش عمق سطحی خاک و در نهایت موجب تخریب اکوسیستم‌های کشاورزی و منابع طبیعی می‌گردد (Pimentel & Kounang, 1998).

در این زمینه آمار سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور، متوسط میزان فرسایش خاک در اراضی ایران را ۱۵-۲۰ تن در هکتار در سال تخمین زده است. همچنین براساس همین آمار ۱۲۵ میلیون هکتار از اراضی کشور تحت فرسایش شدید خاک (۳۰ تن در هکتار در سال) قرار دارند. بر اساس برآوردهای فائو، هزینه‌های فرسایش خاک در ایران در سال ۱۹۹۱ معادل ۱۴٪ از تولید ناخالص داخلی بوده است؛ همچنین میزان افزایش فرسایش خاک در ایران از سال ۲۰۰۰، که ۳ میلیارد تن بوده به ۴/۵ میلیارد تن در سال ۲۰۱۰ افزایش یافته است (Karamidehkordi, 2010). با در نظر گرفتن اینکه رقم سالانه تلفات خاک کشور ۴ تا ۴/۵ میلیارد تن می‌باشد،

تقریباً ۲۰ درصد فرسایش طبیعی خاک‌ها و ۸ درصد مقدار شستشوی خاک در مقیاس جهانی در ایران اتفاق می‌افتد که این میزان با توجه به سهم ۱/۱ درصدی ایران از مساحت خشکی های جهان قابل تامل است (شفیعی و همکاران، ۱۳۸۷). بر اساس پیش‌بینی سازمان ملل متحد، تا سال ۲۰۲۵ میلادی نام ایران در سیاهه‌ی کشورهای که دچار کمبود آب می‌شوند، قرار می‌گیرد (کوشکی و موسوی، ۱۳۸۶).

روند وقوع سیلاب‌های ویرانگر در کشور، در طول پنج دهه قبل در یک دوره‌ی زمانی حدود ۵۰ ساله، از اوایل دهه‌ی ۱۳۰۰ تا اوایل دهه‌ی ۱۳۸۰، از ۱۹۵ مورد به ۱۹۳۷ مورد رسیده که تقریباً افزایش ده برابری داشته است (خسروشاهی و قوامی، ۱۳۸۶). دلایلی از جمله قرار گرفتن شهرها یا روستاهای ایران در مناطق کوه‌پایه‌ای، زیر کشت بردن اراضی کنار رودخانه‌ها، رعایت نکردن حریم امنیتی رودخانه و از بین رفتن پوشش گیاهی اراضی قابل ذکرند (زابلی و همکاران، ۱۳۸۷).

اجرای فعالیت‌های حفاظت آب و خاک و آبخیزداری، با در نظر گرفتن زیان‌های اقتصادی و اجتماعی ناشی از فرسایش خاک و وقوع سیلاب‌ها به دلیل تخریب آبخیزها امری ضروری و اجتناب ناپذیر می‌باشد (صادقی و همکاران، ۱۳۸۴). با اجرای این طرح‌ها می‌توان اثرات این وقایع را حذف یا کاهش داد. در واقع آبخیزداری فعالیتی عمده و زیربنایی می‌باشد که با مدیریت جامع، صحیح و کارای منابع آب و خاک و پوشش گیاه و همچنین بهره‌برداری بهینه از منابع طبیعی به حفظ سرمایه اصلی (منابع آب و خاک) می‌پردازد (صادقی و همکاران، ۱۳۸۳).

البته قابل ذکر است که در راستای جلوگیری از تخریب منابع طبیعی اقداماتی مانند جنگلداری، جنگل‌کاری، قرق، کودپاشی، بذرکاری، کپه‌کاری، بوته‌کاری، پی‌تینگ، فاروینگ، پخش سیلاب در مراتع، تراس‌بندی، سدهای گابیونی چوبی و چپری، خشکه‌چین و غیره صورت می‌گیرد (حاجی ملاحسینی و همکاران، ۱۳۸۸). موفقیت تمام طرح‌های منابع طبیعی بخصوص طرح‌های آبخیزداری نیازمند دو فاکتور اصلی می‌باشد که این دو عامل عبارتند از: اجرای صحیح طرح‌ها از لحاظ فنی و مشارکت و همراهی آگاهانه و داوطلبانه مردم محلی از بعد نظری و عملی مشارکت بهره‌برداران جزء جدایی‌ناپذیر موفقیت طرح‌های آبخیزداری محسوب می‌شود و شعار "با مردم و برای مردم" در انجام این طرح‌ها لازمه تداوم و حیات طرح‌ها را تضمین می‌نماید. با توجه به مطالعات صورت گرفته در این زمینه می‌توان گفت که عدم مشارکت روستاییان در امر حفاظت، نگهداری و

اجرای طرح‌های آبخیزداری جز اینکه هزینه‌های زیادی را صرف اجرای این طرح‌ها می‌کند، ثمره دیگری ندارد (بقائی و همکاران، ۱۳۸۷). در واقع مشارکت مردم، جوهره اصلی در اجرای برنامه‌های حفاظت از منابع زیست محیطی می‌باشد، و گرایش‌های نوین در عرصه‌های جهانی بر پایه تقویت نقش مردم در حفاظت از منابع طبیعی استوار است (عمانی، ۱۳۸۷). در دهه‌های اخیر کنفرانس‌های بین‌المللی متعددی در خصوص مسائل آبخیزداری برگزار شده که در کنفرانس سال ۱۹۸۸ پکن چین با محوریت مفاهیم و شیوه‌های آبخیزداری، بر روی این موضوع تاکید شد که چنانچه طرح‌های آبخیزداری منجر به توسعه اقتصادی نشوند و توسط مردم به اجرا در نیایند، از ثبات و پایداری لازم برخوردار نبوده و نمی‌توان به موفقیت و عملکرد مناسب آنها امیدوار بود (محمدی گلرنگ و همکاران، ۱۳۸۶). امروزه برای رسیدن به توسعه پایدار توجه به مسئله مشارکت مردمی به صورت یک نیاز اساسی مطرح می‌باشد که اگر مورد توجه قرار نگیرد، حرکت جوامع حرکتی غیر موثر و ناکارآمد خواهد بود و به جز هزینه‌زایی هیچ تحولی برای آینده دربر نخواهد داشت (مطیعی لنگرودی و سخایی، ۱۳۸۸). نتایج تحقیقات متعدد در کشورهای مختلف جهان نشان می‌دهد یکی از مهمترین علل موفقیت برنامه‌ریزی‌ها، مشارکتی بودن آنها بوده و بر عکس برنامه‌هایی که حتی تصور می‌گردید مناسب برای توسعه مناطق می‌باشند، اغلب به دلیل اینکه فاقد مشارکت افراد محلی بودند، شکست خوردند (کریمی‌زاده و همکاران، ۱۳۸۷). اینکه مشارکت چیست و مولفه‌های آن کدامند، بستگی به دیدگاه صاحب‌نظران توسعه دارد و در این زمینه تعریف مشخص و واحدی وجود ندارد (Tuler et al., 2003). مطالعات متعددی در داخل و خارج کشور در خصوص نقش مشارکت بهره‌برداران در موفقیت طرح‌های منابع طبیعی صورت گرفته است، که نتایج برخی از مطالعات حاکی از مشارکت کم بهره‌برداران در اجرای پروژه‌ها می‌باشد. تحقیقات صورت گرفته توسط امیر نژاد و رفیعی (۱۳۸۷)، بقائی و همکاران (۱۳۸۷)، محمدی گلرنگ و همکاران (۱۳۸۶)، کمالی (۱۳۸۵) و همت زاده و خلیقی (۱۳۸۵) در این زمینه قابل ذکرند.

با در نظر گرفتن جایگاه مهم آبخیزداری در برنامه‌های استراتژیک توسعه پایدار کشور و از آنجایی که مشارکت بهره‌برداران در این طرح‌ها مطلوب نمی‌باشد، لذا در مطالعه حاضر نیز پس از گفتگوهای اولیه با مسئولین محلی و مجریان طرح‌ها و تاکید آنها مبنی بر پایین بودن مشارکت بهره‌برداران در پروژه‌های آبخیزداری حوزه درودفرمان و لعل‌آباد کرمانشاه مساله تحقیق شکل گرفت. پاسخ به سوال اصلی تحقیق مبنی بر اینکه چه

عواملی با مشارکت بهره‌برداران در اجراء، حفظ و تداوم این حوزه‌ها مرتبط می‌باشد؟ با توجه به متفاوت

بودن این عوامل در موقعیت‌های جغرافیایی، اجتماعی و مدیریتی هر منطقه‌ای انجام تحقیقی جدا در این منطقه و حوزه‌ها را ایجاب می‌کند. لازم به ذکر است در این زمینه مطالعه‌ای در دو حوزه فوق‌الذکر صورت نگرفته است.

در تحقیق حاضر پاسخ به سوالات زیر مد نظر است.

- میزان مشارکت و نوع مشارکت بهره‌برداران در این حوزه‌ها به چه صورتی می‌باشد؟
- چه متغیرها و عوامل اجتماعی، اقتصادی، فردی، ترویجی و اطلاعاتی با مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری مرتبط می‌باشد؟
- موانع پیش روی مشارکت بهره‌برداران در این حوزه‌ها کدامند؟
- چه راهکارهایی برای ارتقاء مشارکت روستاییان در پروژه‌های آبخیزداری می‌توان پیشنهاد داد؟

۱-۳- اهمیت موضوع

بسیاری از پروژه‌های آبخیزداری در سراسر جهان به علت عدم توجه به مشارکت مردم محلی در پروژه‌ها با شکست مواجه شده‌اند. زمانی می‌توان گفت عملکرد پروژه‌ها بهبود می‌یابد که از تجارب مردم محلی در همه مراحل اعم از انتخاب فناوری‌ها، تدوین برنامه‌ها، نظارت و ارزشیابی تاثیرات پروژه استفاده شود (Johnson et al, 2001). امروزه نقش مشارکت مردم در امر اصلاح، احیاء و مدیریت منابع طبیعی ملموس و از رویکرد جدید سازمان جنگل‌ها و مراتع کشور به شمار می‌رود (همت زاده و خلیقی، ۱۳۸۵). همچنین مطالعات صورت گرفته در زمینه مدیریت مشارکتی طرح‌های آبخیزداری توسط مسئولان اجرائی و مردم روستایی ساکن در حوزه‌های آبخیز، نشان می‌دهند که مشارکت تاثیر بسزایی در افزایش راندمان کارهای اجرایی دارد و بسیاری از موانع و مشکلات اعم از ضعف‌ها و کمبودهای اطلاعاتی، مالی و از این قبیل را می‌توان در قالب یک چارچوب مدیریتی هماهنگ، یکپارچه و جامع مرتفع نمود (کریمی‌زاده و همکاران، ۱۳۸۷). در واقع با مشارکت مردم در مدیریت آبخیزها، دولت فرصت توانمندسازی کشاورزان و نیز مدیریت مطلوب محلی بر آبخیزها را بدست می‌آورد و کشاورزان نیز به عنوان بیشترین مصرف کنندگان آب در پایین دست حوزه‌ها به جای ذینفع بودن، نقش

شریک را در آبخیزداری ایفا خواهند کرد. بنابراین مشارکت افراد بومی به عنوان بخشی تفکیک ناپذیر از اجزای مدیریت حوزه آبخیز در امور مربوط به حوزه الزامی می‌باشد، از نظر مالی نیز با مشارکت مردم در امر احیاء بهره‌برداری بهینه از منابع حوزه، می‌توان بسیاری از هزینه‌هایی را که در حال حاضر از سوی دولت صرف احیاء و سرمایه گذاری‌های مکانیکی و حتی بیولوژیکی حوزه‌ها می‌شود، کاهش داد (نوری کمری و همکاران، ۱۳۸۸). اهمیت و ضرورت این تحقیق از دو بعد اجرایی و نظری قابل بررسی می‌باشد. در بعد اجرایی و کاربردی و برای رفع موانع موجود و جلب مشارکت مردم محلی به خصوص آبخیز نشینان منطقه، شناخت علل و عوامل موثر در جلب مشارکت آبخیز نشینان ضروری است و به عنوان یک نیاز و ضرورت مطرح می‌باشد، تا با شناخت عوامل موثر در جلب مشارکت بهره‌برداران و استفاده از تجربیات آنان و ارایه راه‌حل‌های صحیح و علمی، زمینه مناسبی را برای رفع مشکلات موجود در زمینه حفظ و احیای منابع طبیعی فراهم نمود. با انجام این تحقیق و با شناسایی این عوامل می‌توان امیدوار بود که با بکارگیری این یافته‌ها میزان مشارکت مردم را در طرح‌های آبی در این حوزه‌ها افزایش داد. یافته‌های این تحقیق، هم در برنامه‌ریزی‌ها و اقدامات لازم جهت مشارکت هر چه بیشتر مردم در مدیریت پایدار آبخیزها و هم برای تمامی دست‌اندرکاران منابع طبیعی و کشاورزی و به خصوص برای تداوم فرایند پروژه‌های مشارکتی از جمله در حوزه درود فرامان و لعل‌آباد از اهمیت و ضرورت بسزایی برخوردار است. در بعد تئوریک و نظری نیز نتایج تحقیق می‌تواند گستره دانش در خصوص مشارکت و آبخیزداری را افزایش داده و مورد استفاده محققان بویژه در داخل کشور قرار گیرد.

۱-۴- اهداف پژوهش

با توجه به این که انجام هر تحقیق برای رسیدن به یکسری اهداف می‌باشد، لذا تحقیق حاضر دارای هدف کلی و اهداف اختصاصی به شرح زیر است:

۱-۴-۱- هدف کلی:

هدف کلی این پژوهش شناسایی عوامل موثر و مرتبط با مشارکت بهره‌برداران روستایی در عملیات آبخیزداری در حوزه‌های درود فرامان و لعل‌آباد شهرستان کرمانشاه می‌باشد.

۱-۴-۲- اهداف اختصاصی: